

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу **МАЛЕВИЧА Назара Юрійовича** на тему: **«Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення розвитку екобезпечного землеробства»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища

1. Актуальність теми дослідження.

Забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектора та гарантування продовольчої безпеки є одним з ключових завдань держави. Однак, в Україні внаслідок надмірної інтенсифікації сільського господарства спостерігається значний антропогенний тиск на довкілля, що спричиняє порушення цілісності природних комплексів, втрати їх екологічних функцій, погіршення стану здоров'я населення та значні еколого-економічні збитки. Розв'язання проблем природокористування, гарантування сталого розвитку агроєкосистем на тлі високої ефективності та прибутковості аграрного виробництва можливе завдяки впровадженню й розвитку екобезпечного землеробства.

Окрім того, темпи економічного розвитку й ефективного функціонування сектору екобезпечної продукції АПК значною мірою визначаються інтенсивністю інвестиційної діяльності в цій сфері. Необхідність інвестиційних вкладень в економіку стала наочною для всіх суб'єктів господарювання з моменту переходу України на шлях ринкових перетворень. Подальший розвиток аграрного сектору країни, зокрема, органічного землеробства, неможливий без ефективного використання інвестиційного потенціалу та реалізації у цьому контексті інноваційних підходів. Проте, попри вживання державою та суб'єктами господарювання певних заходів, екобезпечне землеробство досі залишається недостатньо розвиненим.

Зазначене вимагає ефективного інструментально-методичного забезпечення у площині збалансованого використання і охорони земель та визначає необхідність поглиблених наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо інноваційно-інвестиційних засад розвитку екобезпечного землеробства, що засвідчує актуальність теми дисертаційного дослідження Н.Ю. Малевича.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації.

Тема досліджується ґрунтовно і всебічно. В процесі дослідження була використана сукупність теоретичних принципів, категорій, наукового інструментарію та методичних підходів до визначення інноваційно-інвестиційних засад розвитку екобезпечного землеробства. В роботі автором використано широкий спектр сучасних методів, які дали змогу досягти

основної мети дослідження, оброблено значні масиви економіко-статистичної інформації та матеріалів. Результати дослідження апробовані на науково-практичних конференціях і опубліковані у наукових фахових виданнях.

Обґрунтованість результатів дослідження підтверджується глибоким аналізом фундаментальних розвідок вітчизняних та зарубіжних авторів з теоретичних основ екобезпечного використання та охорони земель. Коректна постановка наукових завдань супроводжується адекватністю методів їх вирішення. Зокрема, у першому розділі дисертаційної роботи детальний аналіз еколого-економічних передумов розвитку екобезпечного землеробства дозволив автору уточнити понятійно-категоріальний апарат за темою дослідження та обґрунтувати сутність функціонування екобезпечного аграрного виробництва (пп. 1.1); а також завдяки науковому огляду методики дослідження ефективності розвитку галузі «екобезпечного землеробства» та аналізу нормативно-правового забезпечення у сфері екологічного землекористування автором удосконалено методичний підхід до оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної аграрної продукції (пп. 1.2). На основі вивчення міжнародного досвіду розвитку органічного землеробства представлено схему структури організаційно-економічного механізму стимулювання виробництва екологічної аграрної продукції (пп. 1.3 та 1.4).

На основі здійсненого еколого-економічного аналізу сучасного стану та оцінки інноваційно-інвестиційних механізмів для забезпечення ефективності екобезпечного виробництва, охарактеризовано розвиток сільськогосподарської галузі на прикладі Тернопільської області, де, згідно досліджень автора, структура посівних площ потребує вдосконалення у напрямі їх збільшення під бобовими і кормовими культурами з метою покращення потенційної родючості ґрунтів, при цьому важливого значення набуває використовувана система сівозмін та стимулювання екологізації аграрної галузі (пп. 2.1). В ході дослідження організаційно-економічних механізмів в системі екологізації аграрного виробництва на основі комплексного аналізу, автором запропоновано класифікацію типів економічних механізмів такої екологізації з відповідним інструментарієм їх реалізації, систематизовано чинники розвитку виробництва органічної та екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, а також представлено модель виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції, формування складових елементів якої на сучасному етапі має бути спрямовано на збалансоване використання наявного природно-ресурсного потенціалу на рівні окремих аграрних формувань (пп. 2.2). Розкриваючи інноваційно-інвестиційну складову в системі управління розвитком екобезпечного виробництва, автор запропонував механізм інформаційного обміну в процесі інноваційного забезпечення екологізації аграрної галузі із визначеною низкою функцій, що дозволить підвищити ефективність такої екологізації, використовуючи кращий міжнародний досвід, а також сприятиме покращенню ефективності застосування інноваційних інструментів в даному напрямі (пп. 2.3).

У роботі досліджено стратегічні пріоритети використання земель сільськогосподарського призначення в умовах євроінтеграції, у межах яких удосконалено класифікацію принципів формування стратегії розвитку екобезпечного аграрного виробництва, що у підсумку забезпечить збалансоване та високоефективне використання земель, збереження та примноження їх продуктивного потенціалу; а також запропоновано низку заходів із оптимізації використання земель сільськогосподарського призначення з урахуванням євроінтеграційних перспектив нашої країни (пп. 3.1). У ході обґрунтування напрямів використання інноваційно-інвестиційних складових в екобезпечному аграрному землекористуванні, автором, з метою визначення інвестиційної привабливості окремих землекористувань з позиції якісного стану земельних угідь, проведено кластерний аналіз за якісними показниками ґрунтів адміністративних районів Тернопільської області та представлено відповідну дендограму. На основі представлених аналітично-графічних розрахунків зроблено висновок про сприятливі якісні параметри ґрунтів Тернопільщини для ведення екологічної сільськогосподарської діяльності, що є визначальним для покращення інвестиційної привабливості даного виду господарювання. Також автором запропоновано механізм стимулювання інвестиційних процесів в галузі екологізації аграрного виробництва у розрізі застосовуваного інструментарію, що передбачає його групування на три блоки: інфраструктурний, інформаційний та нормативно-правовий (пп. 3.2).

Проведені дослідження інноваційного забезпечення в структурі розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва на основі застосування кореляційно-регресійного та факторного аналізів дозволили встановити залежність урожайності сільськогосподарських культур від внесених у ґрунт поживних речовин з органічними та мінеральними добривами. Представлені розрахункові дані свідчать про розбалансованість системи удобрення. Запропоновано покращувати якість сільськогосподарських угідь шляхом використання комплексу різноманітних органічних відходів тваринного, рослинного та природного походження, відходів харчової та переробної промисловості та їх вермикультивування. Представлено модель інноваційного розвитку екобезпечного аграрного землекористування задля здійснення оцінки ефективності різних структурних елементів у цій сфері, а також виявлено низку основних перешкож на шляху формування такої моделі (пп. 3.3).

Аналіз змісту дисертації та опублікованих праць дає право стверджувати про достатню аргументованість та обґрунтованість сформульованих автором висновків та пропозицій. Матеріал викладено в логічній послідовності з використанням сучасних методів економічних досліджень. Основні наукові положення, висновки і практичні рекомендації, викладені в дисертації, є достатньою мірою обґрунтованими, логічними і послідовними.

3. Достовірність результатів і новизна досліджень.

Достовірність висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації та авторефераті, базується на науковій методології і застосуванні сучасних прийомів проведення досліджень. Зміст дисертаційної роботи відображає її

основні положення відповідно до структурної побудови та логічної схеми викладення матеріалу. Дослідження відповідають офіційним матеріалам статистики, державних органів влади та літературним джерелам. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, зокрема: «Управління соціоекологоекономічною безпекою» та «Розробка рекомендацій та пропозицій для розвитку екобезпечного землеробства та патентний супровід нових розробок» та «Розробка пропозицій підвищення енергоефективності виробництва аграрної продукції та патентний супровід технічних розробок».

Наукова новизна дисертаційного дослідження Н.Ю. Малевича полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку екобезпечного землеробства. Зокрема автором обґрунтовано сутність функціонування екобезпечного аграрного виробництва як такого, що передбачає випуск екологічно чистої продукції та базується на комплексі принципів та характеристик екобезпечного землекористування, спрямованих на відновлення якості земельних ресурсів, які залучено до процесу виробництва (пп. 1.1 та 1.2).

Удосконалено: методичний підхід до оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екобезпечної аграрної продукції, що, на відміну від існуючих, передбачає урахування соціальних, екологічних та економічних ефектів, які утворюються в різних сферах аграрного виробництва та суспільного життя і визначення доцільності впровадження екобезпечного землекористування (пп. 1.2); організаційно-економічний механізм стимулювання виробництва екобезпечної аграрної продукції, що передбачає комплексне використання економічних важелів, стимулів, санкцій та формування відповідного ринкового інструментарію (пп. 1.4); модель виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції, що, на відміну від існуючих, передбачає врахування економічної, організаційної, техніко-технологічної та нормативно-правової складових при здійсненні екобезпечного землекористування (пп. 2.2); механізм інформаційного обміну в процесі інноваційного забезпечення екологізації аграрної сфери у формуванні екобезпечного інноваційно орієнтованого сільськогосподарського виробництва, який, на відміну від нинішнього, враховує можливості та потреби використання екоінновацій як на локальному рівні, так і при формуванні загальнодержавної та регіональної політики екобезпечного розвитку аграрної сфери (пп. 2.3).

В роботі також удосконалено класифікацію принципів формування стратегії розвитку екобезпечного аграрного виробництва, що сприятиме покращенню якості та безпечності сільськогосподарської продукції, дотриманню природоохоронних вимог в процесі її виробництва, підвищенню еколого-економічної ефективності використання та охорони земельних ресурсів, диверсифікації землекористування та формуванню інвестиційно привабливого середовища в системі землекористування (пп. 3.1). Розкрито інструменти та важелі стимулювання інвестування екологізації аграрного виробництва (пп. 3.2); запропоновано модель інноваційного розвитку

екобезпечного аграрного землекористування; а також обґрунтовано напрями екологізації землекористування в контексті покращення якості земель сільськогосподарського призначення (пп. 3.3).

4. Повнота викладу висновків в опублікованих роботах.

Результати дисертаційного дослідження апробовано на 5 наукових конференціях. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, а також відповідні елементи новизни з достатньою повнотою знайшли відображення у 15 наукових працях, 8 із яких належать одноосібно автору дисертації, у т.ч. 3 патенти.

5. Практичне значення і впровадження результатів дослідження.

Головні положення дослідження доведені до рівня конкретних рекомендацій, спрямованих на удосконалення інноваційно-інвестиційних засад забезпечення розвитку екобезпечного землеробства. Основні результати дисертаційного дослідження прийнято до практичного застосування, що підтверджено довідками про впровадження, наданих Тернопільською філією державної установи «Інститут охорони ґрунтів України» (довідка № 158-18/122 від 29.03.2018 р.), а також ТОВ АП «Колос-2» (довідка № 71 від 29.03.2018 р.) та ПАП «Дзвін» (довідка № 160/1 від 13.04.2018 р.). Теоретико-методичні результати дисертаційного дослідження впроваджені в навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету, під час підготовки лекційних курсів та розроблення навчально-методичних рекомендацій для проведення семінарських і практичних занять з дисциплін: «Моніторинг еколого-економічних систем» і «Основи ґрунтознавства» (довідка № 126-25/543 від 30.03.2018 р.).

6. Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату.

Дисертація та автореферат оформлені згідно з вимогами МОН України. Дисертаційна робота структурно складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст автореферату повністю ідентичний основним положенням дисертації. Висновки дисертаційної роботи є аргументованими і витікають з результатів проведених досліджень. Сформульовані автором пропозиції є змістовними.

7. Дискусійні положення та зауваження по роботі.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Н.Ю. Малевича слід відмітити певні дискусійні положення і побажання:

1. Опрацьовуючи у першому розділі дисертаційної роботи понятійно-категоріальний апарат за темою дослідження (пп. 1.1), автор вживає цілу низку термінів і понять: «екологічна безпека», «органічна продукція», «екологічно безпечна продукція», «екологічно чиста продукція» «екологічно чисте виробництво», «екологізація», «екобезпечне землекористування», «екологічне сільське господарство». Поряд з тим, на нашу думку, така доволі широка палітра використаної термінології потребує ґрунтовнішого змістовного

наповнення та визначення структурно-логічної підпорядкованості; а також потребує певної конкретизації поняття «екобезпечне землеробство», яке, на наш погляд, не знайшло належного відображення в теоретичній частині роботи.

2. На рис. 1.1 автором подано основні показники в системі оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екологічно безпечної аграрної продукції, де окремі із зображених блоків, на нашу думку, потребують уточнення в частині представлених взаємозв'язків.

3. Перший розділ дисертаційної роботи дещо переобтяжений описом існуючих досліджень в частині представленої проблематики, проте, на нашу думку, автору варто було більше уваги зосередити в аналітичній площині їх вивчення, зокрема з виявленням прогалин щодо вирішення поставлених у роботі завдань та представленням авторських пропозицій у цьому аспекті.

4. У пп. 2.3 на рис. 2.17 подано схему екобезпечного інноваційно орієнтованого сільськогосподарського виробництва в системі забезпечення екологічної безпеки землекористування, яка, на нашу думку, також потребує відображення блоку фінансового забезпечення, адже відсутність обґрунтованих підходів до механізмів формування і використання фінансових ресурсів, зокрема і в системі забезпечення екологічної безпеки землекористування, призводить до певних диспропорцій у розвитку суспільно-економічних відносин в аграрній сфері.

5. У дисертаційній роботі автор ототожнює групи понять «екологічне», «органічне», «екобезпечне» та «виробництво», «землекористування», «землеробство», подекуди здійснюючи підміну зазначених категорій, що, на нашу думку, є дещо некоректним.

6. Представлені у дисертаційному дослідженні авторські технічні рішення, захищені патентами України на корисні моделі, істотно підсилюють роботу, проте автором не відображено розрахунків із визначення економічного ефекту від їх застосування.

7. У дисертаційному дослідженні окремі таблиці і рисунки потребують, на наш погляд, дещо ґрунтовнішого наповнення у площині представленої на них інформації.

В цілому викладені вище зауваження та дискусійні положення відображають власну наукову позицію опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Малевича Назара Юрійовича «Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення розвитку екобезпечного землеробства» є завершеним науковим дослідженням, виконаним самостійно автором на актуальну тему. Вона містить теоретико-методичні розробки та практичні пропозиції щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку екобезпечного землеробства. Враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість та достовірність, а

також значну практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Н.Р. Малевича «Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення розвитку екобезпечного землеробства» відповідає вимогам МОН України, що пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у відповідності з Порядком присудження наукових ступенів, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

**Офіційний опонент,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії збалансованого
природокористування
Інституту агроєкології і
природокористування НААН**

В. А. Чудовська

*Підпис В.А. Чудовської засвідчує,
Вчений секретар ІАП НААН,
кандидат економічних наук*

М.Я. Височанська